

Erich Fromm: Anatomie der menschlichen Destruktivität. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1974. 473 l.

A világhírű „frankfurti iskola“ egyik alapítója (*Horkheimer, Adorno* és *H. Marcuse* mellett) először angolul megjelent könyve (New York, 1973) kétségkívül a legfontosabb mű ebben a témakörben. Tudományos gazdagságán, intellektuális mélységén és emberi bölcsességén túl még kifejezetten élvezetes és izgalmas olvasmány is. Ismertetni, még megsejtetni is alig lehet ezt a kisbetűkkel szedett kerekén 500 oldalas vaskos könyvet. A pszichoanalitikai boncolgatást *Fromm* széles tudományos ismeretanyagra alapozza, mindenekelőtt a pszichológiára, az idegfiziológiára, a zoológiára, a paleontológiára, az antropológiára és a történelemre. A gazdag anyaghalmazt *Fromm* mesterien bontja részeire, miközben mindig megláttatja az egészet. *Fromm* az agresszió területén belül két nagy és lényegében is különböző jelenséget határol el egymástól: a jóindulatú és a rosszindulatú agressziót. Szerinte nemcsak tudománytalan, hanem egyenesen képtelenség, ha a szadista gyilkos és a „rámenős“ szerelmes tevékenységét az agresszióknak ugyanazzal a fogalmával jellemezzük. Az egyiknek ugyanis — mondja *Fromm* — semmi köze nincs a másikhoz, és csak olyan felületes szerzők, mint például *Lorenz*, képesek arra, hogy ezek mögött közös velünk született ösztönöket lássanak, nemegyszer csupán durva logikai hibák következményeképpen. A jóindulatú agresszió — mondja *Fromm* — valóban velünk született, és ez abban nyilvánul meg, hogy a támadásra ösztönszerűen agresszióval reagálunk, illetve fentmaradásunkért ösztönszerűen küzdünk. Ilyen agresszió a játék, az önfenntartás (*Selbstbehauptung*), a szabadságra irányuló törekvés, a nárcizmus, az ellenállás, a konformizmus és instrumentalizmus társadalmi cselekvési formái. Ide tartozik részben a háború, nevezetesen a katonának — persze legtöbbször manipulált — lelkesedési agressziója is. Ellenében ezzel az agresszióval, amely valamilyen pozitívum elérésére irányul, a rosszindulatú agresszió destruktív, romboló, megsemmisítő, és az egyén valamint a társadalom súlyos megbetegedéséből ered. Hosszasan elemzi *Fromm* a kiváltó okokat: az agresszív megbetegedést (196—240. l.), a bosszúvágyó, eksztatikus, sóvárgó rombolási vágyat (243—250. l.) a szadista és mazohista alkatot és ennek szexuális és nem-szexuális formáit történelmi személyeken keresztül is (251—291. l.), úgyszintén a nekrofilíát. A nekrofilia eredeti értelmében hullabecstelenítést és ezzel kapcsolatos nemi eltévelyedést jelent. Ezt *Fromm* széles fogalmi körben használja és általában a halál, az elmúlás a megsemmisítés, a szétrombolás által kiváltott öröme és az erre irányuló vágyra alkalmazza. Külön fejezetet szán *Fromm* *Hitler* Adolfnak, „a nekrofilia egyik klinikai esetének“ (335—394. l.). *Fromm* megoldási javaslata logikusan következik a rosszindulatú agresszió társadalmi okaiból: a fokozatosan bomló világ agresszivitását csak mélyreható gazdasági és társadalmi változással lehet megszüntetni. Olyan fordulattal, amely az emberi személy lényegi értékeinek, céljainak kibontakoztatását és az élethez való szeretetét a társadalmi gyakorlatban is első helyre teszi.